

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ KUR'AN TERCÜMELERİNDE ESMÂ-İ HÜSNÂ'YI KARŞILAYAN SÖZ VARLIĞI

THE VOCABULARY CORRESPONDING TO MOST BEAUTIFUL NAMES OF GOD IN THE TRANSLATIONS OF QUR'AN IN OLD ANATOLIAN TURKISH PERIOD

EROL KUYMA

Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Asst. Prof., Hitit University, Faculty of Arts and Sciences, Department of
Turkish Language and Literature

erolkuyma@hitit.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1074-9587>

MAKALE BİLGİSİ	ARTICLE INFORMATION
Makale Türü	Article Type
Araştırma Makalesi	Research Article
Geliş Tarihi	Received
12 Haziran 2019	12 June 2019
Kabul Tarihi	Accepted
11 Ekim 2019	11 October 2019
Yayın Tarihi	Published
30 Aralık 2019	30 December 2019
Yayın Sezonu	Pub Date Season
Aralık	December
Doi	
https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.577173	

ATIF/CITE AS:

Kuyma, Erol, "Eski Anadolu Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Esmâ-İ Hüsnâ'yı Karşılaman Sözü Varlığı-The Vocabulary Corresponding to Most Beautiful Names of God in the Translations of Qur'an in Old Anatolian Turkish Period", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Journal of Divinity Faculty of Hitit University*, 36 (Aralık-December 2019): 399-436.

İNTİHAL/PLAGIARISM

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

<http://dergipark.gov.tr/hititilahiyat>

Copyright © Published by Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Journal of Divinity Faculty of Hitit University, Çorum, Turkey. All rights reserved.



Eski Anadolu Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Esmâ-i Hüsnâ'yı Karşılıyan Söz Varlığı^{1*}

The Vocabulary Corresponding to Most Beautiful Names of God in the Translations of Qur'an in Old Anatolian Turkish Period

Abstract

Interlinear Qur'an translations written in Old Anatolian Turkish period are rich sources of data in terms of Turkish vocabulary. The main purpose of this translation is to enable the people who do not speak Arabic to read and understand the Qur'an in their own languages. For this reason, translators have been careful about language in translations. These translations which are created in the form of "word for word translation" under the lines are important in terms of language characteristics of the period in which they were written. The translations also have different importance in terms of showing the expression power of the Turkic against Arabic. In this study, the words constituting Esmâ-i Hüsnâ (most beautiful names of Allah) were studied in the translations of the old Anatolian Turkish. In addition to similar studies on this subject, the places of the Esmâ-i Hüsnâ mentioned in the Qur'an have been examined and the different equivalents of the same Esmâ-i Hüsnâ in the Turkish were also identified. The expressions corresponding to Esmâ-i Hüsnâ are classified in terms of structure. As a result of classification, it's seen that participle and participle groups were mostly preferred in Esmâ-i Hüsnâ Turkish expression. These words, which are the method of Turkish language translate method, are the equivalent of the names of the Allah, who are important in terms of meaning in Old Anatolian Turkish period. In the Turkish translations of the Qur'an, it can be seen clearly how is corresponded the need for words in the language with Turkish words; how the Turkish language acts in syntax and the derivation of words. It is hoped that such studies will contribute to today's Turkish vocabulary and dictionary studies.

Keywords: Turkic Language, Most beautiful names of God, Translations of Qur'an, Old Anatolian Turkish period, Vocabulary.

Summary

Interlinear Qur'an translations written in Old Anatolian Turkish period are rich sources of data in terms of Turkish vocabulary. The main purpose

¹ * Bu makale doktora tezinden üretilmiş olup 23-25 Mart 2018 tarihinde Kudüs'te gerçekleştirilen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde (INCSOS Kudüs) bildiri olarak sunulmuştur.

of this translation is to enable the people who do not speak Arabic to read and understand the Qur'an in their own languages. For this reason, translators have been careful about language in translations. These translations which are created in the form of "word for word translation" under the lines are important in terms of language characteristics of the period in which they were written. The translations also have different importance in terms of showing the expression power of the Turkic against Arabic. In this study, the words constituting Esmâ-i Hüsnâ (most beautiful names of Allah) were studied in the translations of the old Anatolian Turkish. In addition to similar studies on this subject, the places of the Esmâ-i Hüsnâ mentioned in the Qur'an have been examined and the different equivalents of the same Esmâ-i Hüsnâ in the Turkish were also identified. The expressions corresponding to Esmâ-i Hüsnâ are classified in terms of structure. As a result of classification, it's seen that participle and participle groups were mostly preferred in Esmâ-i Hüsnâ Turkish expression. These words, which are the method of Turkish language translate method, are the equivalent of the names of the Allah, who are important in terms of meaning in Old Anatolian Turkish period. In the Turkish translations of the Qur'an, it can be seen clearly how is corresponded the need for words in the language with Turkish words; how the Turkish language acts in syntax and the derivation of words. It is hoped that such studies will contribute to today's Turkish vocabulary and dictionary studies.

Examples

AFUV → Afv eyleyici/idici "All-Forgiving" KT 1-2 58/2.

ÖZÂİM → Ulu "The supreme" KT 1-2 2/255.

ALLAH → Allâh "God/Lord" KT 2 10/3 Tanrı "God/Lord" KT1 10/3.

BASÎR → Görücü "The all seeing" KT1- 2 2/110, Görür "The All Seeing" KT1 22/61.

BÂTİN → Gizlü "The hidden one" KT 1-2 57/3.

EHAD → Bir "The One" KT 1-2 112/1.

ĞÂLİB → Gâlib "The Victorious" KT 1-2 12/21.

HÂDÎ → Yol gösterici "The guiding" KT 1 22/54.

EKREM → Gey keremlü "One who most bountiful" KT 1 96/3, Kerîm Tanrı "Generous God" KT 2 96/3

In this study, the word or word groups used correspond to Esmā-i Hüsna (most beautiful names of Allah) were compiled from two different sub-Qur'an translations made in the Old Anatolian Turkish period. These translations: (KT1) Muhammad bin Hamza's XV. the translation of the Qur'an from the beginning of the 20th century; (KT2) Anonymous Translation Of The Quran. Esmā-i Hüsna is a concept used in the Qur'an to represent the names of Allah. Although there are several opinions about the number, there is a general assumption that 99. In this study, the words that in return for Esmā-i Hüsna from the translations of the Qur'an are discussed in 100 headings. In the Qur'an translations studied, esmai hüsna are expressed both in a single word form and in a group of words. Sometimes the translation of the same Esmā-i Hüsna from Arabic to Turkish is translated with different words. For example: GAFÛR (absolver): Afv idici, Günâhlar bağışlayıcı, Yazuk yarlıgayıcı. Yarlıgayıcı. This situation is due to the depth of meaning of the Esmā-i Hüsna.

Although they have different meanings, the translators prefer to use the same word for some Esmā-i Hüsna: For example: In return for the name ALİ, MÛTE'AL and REFİ'Ö the word Yüce "supreme" was used. In return for the name ÖALİM, HABİR and MUHİT the word Bilici "knower" was used.

ALİ "The Highest", MÛTE'ÖAL "The Supreme One", REFİ'Ö "He who raises up" "The one who has knowledge of the inner" HABİR "The one who knows everything", MUHİT "The one who with knowledge and power that surrounds everything"

It is observed that the participle and participle groups, noun construction, adjectival construction; and abbreviation groups have an intensive use in the translation of Esmā-i Hüsna to Turkish. When evaluated in terms of the vocabulary of Turkish, the words used for Esmā-i Hüsna contain characteristics that will provide data to contemporary dictionary studies. Religious expressions are the expressions that develop and mature over time in terms of perception, thinking and perception.

Öz

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış satır altı Kur'an tercümeleleri, Türkçenin söz varlığı açısından zengin veri kaynaklarıdır. Temel amacı, Arapça bilmeyen halkın kendi dilinde Kur'an'ı okuyup anlamasını sağlamak olan bu çevirilerde, mütercimler hem konunun hassasiyeti gereği hem de halkın kullandığı dili temsilen titiz davranmışlardır. Satır altlarında "bire bir kelime çevirisi" şeklinde oluşturulan bu tercümeleler, yazıldıkları

dönemin dil özelliklerini ortaya koyma bakımından önemli eserlerdir. Tercümeleler, Arapça karşısında Türkçenin ifade gücünü göstermesi açısından da ayrı bir öneme sahiptirler. Bu konuda daha önce yapılan benzer çalışmalara ek olarak Kur'an'da Esmâ-i Hüsnâ'nın (Allah'ın en güzel isimleri) geçtiği yerler incelenip aynı Esmâ'nın Türkçedeki farklı karşılıkları da tespit edilmeye çalışılmıştır. Esmâ-i Hüsnâ'ya karşılık gelen ifadeler yapı bakımından sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma sonucunda sıfat-fiillerin ve sıfat-fiil gruplarının Esmâ'ların Türkçe ifadesinde yoğun bir şekilde tercih edildiği görülmüştür. Bir Türkçeleştirme yöntemi olarak karşımıza çıkan bu kullanımlar anlam boyutu ile ayrı bir öneme sahip olan Allah'ın isimlerinin dönem Türkçesine özgü karşılıklarıdır. Kur'an'ın Türkçe çevirilerinde, dilde var olan kelime ihtiyacına Türkçe kelimelerle bu dönemde ne şekilde cevap verildiği ve Türk dilinin kelime türetmede ve söz diziminde nasıl hareket ettiği açıkça görülebilmektedir. Yapılan bu tarz çalışmaların günümüz Türkçesi söz varlığına ve sözlük çalışmalarına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Esmâ-i Hüsnâ, Eski Anadolu Türkçesi, Kur'an Tercümeleleri, Söz Varlığı.

GİRİŞ

*“Türk Dili'ndeki ölmüş ve unutulmuş kelimeleri diriltmek için en canlı kaynaklardan biri de Kur'an'ın eski tercümeleleridir.”*² Caferoğlu, bu konuda *“bilhassa İslamiyet'in kabulü ile Türk muhitine, tamamıyla yeni telakkilerle beraber, yeni mefhumlar da girmeye başlamış ve Türkçe bu mefhumlar için kısmen de yeni lügat ve söz icadına mecbur kalmıştır”* bilgisine yer verir.³ Kur'an tercümeleleri, Türk dilinin tarihini öğrenme ve söz varlığını tespit etme noktasında önemli veri kaynaklarıdır. İslamiyet öncesinde Türkçenin inançla ilgili söz varlığı Budizm, Maniheizm ve Şamanizm gibi inanç sistemleri ile münasebetine dayalı oluşmuştur. İslamiyet sonrasında da bu söz varlığına yeni kavramlar, söyleyişler dâhil edilmiştir. İslamiyet öncesi inançla ilgili söz varlığının İslamiyet sonrasında etkisini anlama ve yeni oluşan söz varlığını tespit etme konusunda satır altı Kur'an tercümeleleri büyük bir öneme sahiptirler. Temelde, Arapça bilmeyen halkın Kur'an'ı anlayabilmesi için yapılan bu çeviriler, satır altlarına kelime kelime yapılmalarından dolayı dönem dili açısından önem taşımaktadırlar. Sağol, Kur'an tercümelelerinin, İslam dini ile dilimize giren yeni kavramların nasıl ifade edildiğini göstermeleri bakımından bilhassa semantik ve sözlük araştırmaları için en güvenilir vesikalar olduğuna dikkat çeker. Ayrıca

² Abdülkadir Erdoğan, “Kur'an Tercümelelerinin Dil Bakımından Değerleri”, *Vakıflar Dergisi* 1, (1938): 47.

³ Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, (Ankara: Altınordu Yayınları, 2015), 76.

tercümeler, o devirde kullanılan Türkçe kelimelerin anlamlarını Arapça yardımı ile doğru tespit etmeyi de mümkün kılmaktadır.⁴

Bu çalışmada ele alınan Esmâ-i Hüsna, Eski Anadolu Türkçesi döneminde yapılmış iki ayrı satır altı Kur'an tercümesinden derlenmiştir. Kullanılan tercümeler “*Muhammed bin Hamza'ya ait XV. yüzyıl başlarında yapılmış satır arası Kur'an tercümesi*” KT1 kısaltması ile “*Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi*” KT2 kısaltması ile gösterilmiştir.

Esmâ-i Hüsna ile ilgili daha önce Aysu Ata “*Türkçede Esmâ-yı Hüsna'lar*”, Güliden Sağol Yüksekaya “*Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Çevirilerinde Esmâ-i Hüsna*” ve Suat Ünlü “*İlk Türkçe Kur'an Tercümelerine Göre Esmâ-i Hüsna*”⁵ başlıklarını taşıyan çalışmalar yapmışlardır. Sağol, ilgili makalesinde ilk çevirilerde Esmâ-i Hüsna'lara tek kelimelik karşılıklar bulunmaya çalışılsa da bunların zaman içerisinde tutunamadığını, üstelik Kur'an'ın ilk çevirilerinden bu yana pek çok dinî tabir gibi, Esmâ-i Hüsna'nın da orijinal şekillerinin bilindiğini ve benimsendiğini belirtmiştir.⁶ Allah'ın Kitap ve Sünnet'te bildirilen, meşhur ve ma'rif isimlerinden başka bir isimle adlandırılması caiz değildir. Allah (c.c), Kur'an'da “*En güzel isimler Allah'ındır. O'na o güzel isimleriyle dua edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır.*” (Araf 180) ayeti ile kendisine isim ve vasıf vermekte kayıtsız, laubali ve disiplinsiz davrananları uymaktadır.⁷ Kur'an tercümelerinde, zamanla Esmâların orijinal şekillerinin tercih edilmesinde bu konuya gösterilen hassasiyetin etkili olduğunu söyleyebiliriz. İncelenen Kur'an tercümelerinde, Esmâ-i Hüsna'nın Türkçe karşılıklarında farklı Esmâların aynı kelimelerle karşılanması veya aynı Esmâ'nun farklı kelimelerle ifade edilmeye çalışılması Allah'ın isimlerinin başka bir dile çevirisindeki zorluğu ve kısıtlılığı göstermektedir. Bu zorluk ve kısıtlılık Esmâ-i Hüsna'nın Allah'ı zatı ile vasıflandıran kelimeler olması ve Kur'an dilinde derin manalar taşıması ile ilgilidir.

Bu çalışmada tespiti yapılan “Esmâ-i Hüsna”ya karşılık kullanılan ifadeler Eski Anadolu Türkçesi Kur'an tercümeleleri ile sınırlıdır. Ele alınan Esmâların tercümelerdeki karşılıkları yapısal bir incelemeye ve sınıflandırmaya

⁴ Güliden Sağol Yüksekaya, “Kur'an'ın Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar”, *Türklük Araştırmaları Dergisi 8 (Mehmet Akalın Armağanı)*, (1997): 379.

⁵ Suat Ünlü, “İlk Türkçe Kur'an Tercümelerine Göre Esmâ-i Hüsna”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/2 (2007): 215-285.

⁶ Güliden Sağol Yüksekaya, “Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Çevirilerinde Esmâ-i Hüsna”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, (2005): 210.

⁷ Metin Yurdagür, *Allah'ın Sıfatları Esmâü'l Hüsna*, (İstanbul: Gümüş Basımevi, 1984), 50.

tabi tutulmuştur. Farklı ayetlerde aynı kelime ile karşılanmış olan Esmâ'lar-
dan sadece birisi örneklenmiştir. Aynı Esmâ'nın farklı kelimelerle karşılandığı
örneklerin hepsi gösterilmeye çalışılmıştır. Hacim olarak fazla yer tutmalarından
dolayı tespiti yapılan örnekleri tanıklayan alıntılara yer verilmemiştir. Sadece
geçtiği Kur'an tercümesi ile sure ve ayet numaraları verilmiştir. Örnek: *KT1 20/8*;
KT 2 24/59, her iki tercümede geçiyorsa *KT 1-2 58/2* şeklinde gösterilmiştir.

A. Esmâ-Hüsnânın derlendiği kaynak eserler

A1. Muhammed bin Hamza'ya Ait XV. yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır Arası Kur'an Tercümesi

Çalışmada, *KT1* kısaltması ile gösterilmiştir. Eser üzerinde Ahmet Topaloğlu çalışmıştır. 1973'te doktora çalışması olarak hazırlanan eserin metin kısmı 1976'da; sözlük kısmı ise 1978'de Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. Muhammed b. Hamza'ya ait satır arası Kur'an tercümesi nüshası Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde 40 numara ile kayıtlıdır. Eserin ketebesindeki tarih 827/1424'tür.⁸

A2. Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi

Çalışmada, *KT2* kısaltması ile gösterilmiştir. Tercüme ile ilgili çalışmayı Mustafa Toker yapmıştır. Yapılan çalışma metin ve dizin olarak iki cilt hâlinde yayımlanmıştır. Birinci cilt "*Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi İnceleme-Metin-Tıpkıbasım Örnekleri -I-*" başlığıyla 2011 yılında yayımlanmıştır. Dizin kısmı ise "*Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi Dizin -II-*" adıyla 2012 yılında yayımlanmıştır.⁹

B. Esmâ-i Hüsnâ (الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى): Allah'ın en güzel isimleri

Görklürek/Yahşi adlar: En güzel adlar, "Esmâ-i Hüsnâ.

"Tanrı, yokdur Tanrı illâ ol; anundur **adlar görklürekler**. *KT1 20/8*

Tanrı Ta'âlâ birdür, andan özge tanrı yokdur, anuñ **yahşi adları vardur**.
KT2 20/8

İsmin çoğulu olan esmâ kelimesi ile, "en güzel" anlamındaki hüsnâ kelimesinin oluşturduğu bir sıfat tamlaması olan Esmâ-i Hüsnâ (el-esmâü'l hüsnâ), yüce Allah'ın bütün isimleri için kullanılan bir terimdir.¹⁰ Ayet ve

⁸ Ahmet Topaloğlu, *Muhammed Bin Hamza, XV. yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır-Arası Kur'an Tercümesi 1 (Giriş-Metin)*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976), 16-20.

⁹ Mustafa Toker, *Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi, İnceleme-Metin-Tıpkıbasım Örnekleri*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 2011), 23-24.

¹⁰ *İlmihal I*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2015), 85.

hadislerde zikredilen “el-esmâü'l hüsnâ” Allah’ın niteliklerini, hangi vasıflara sahip olduğunu beyan eden isim ve sıfatlardır. Allah’ın isim ve sıfatları ile ilgili 99 sayısı çokluktan kinayelidir. Tirmizi, Ebu Hureyre’den yaptığı rivayette Allah’ın isimlerini 99 olarak bildirmiştir. İbn-i Mâce bir rivayetinde 101 isim zikretmiştir.¹¹ Karagöz, Allah’ın isimlerinin aslında birer vasıftan, nitelikten ibaret olduğunu, zatı için tek ismin diğer isimlerin kendisine isnat edildiği “Allah” lafzı olduğunu ifade eder.¹²

1. **ÖAFUV (العفو) Çok affedici, çok bağışlayan.**¹³

‘Afv eyleyici/idici: Affedici (Allah). KT 1-2 58/2

2. **ÖALÎM (العليم) Her şeyi çok iyi bilen.**¹⁴

Bilici: (Hakkıyla) bilen (Allah). KT 1-2 31/34

Bilür (Hakkıyla) bilen (Allah). KT 1 24/59

Her nesneyi bilici: Her şeyi bilen (Allah). KT 2 24/59

3. **ÖALÎ (العلي) Şanı, şerefi, izzeti ve kudreti yüce olan.**¹⁵

Yüce: Yüce (Allah). KT 1-2 22/62

4. **ÖAZÎM (العظيم) Zat, isim, sıfat ve fiilleri itibariyle pek ulu, yüce.**¹⁶

Ulu: Ulu/büyük (Allah). KT 1-2 2/255

¹¹ *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: DİB, 2015), 151-152.

¹² İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 3. Baskı, (Ankara: DİB, 2016), 72.

¹³ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 76, 325.

¹⁴ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 76, 222.

¹⁵ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 76, 146.

¹⁶ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 76, 147.

5. ÖAZÎZ (العزیز) Üstün, güçlü, galip, şerefli, değerli, melik.¹⁷

ÖAziz: Aziz (daima üstün) (Allah). KT 1 62/3 KT 2 38/66

Öİzzetlü: İzzetli (Allah). KT 2 2/129

Bendeşsüz kuvvatlu: Benzersiz kuvvetli (Allah). KT 1 2/129

Bendeşsüz gücü yiter: Benzersiz gücü yeten (Allah). KT 1 2/220;14/1

Bendeşsüz: Eşsiz, benzersiz (Allah). KT 1 38/66 KT 2 14/1

Emri kuvvetlü: Emri kuvvetli (Allah). KT 2 22/40

Emrine gâlib: Emrine galip (Allah). KT 2 62/3

Gâlib: Galip (Allah). KT 1 48/19

Gücü yiter: Gücü yeter (Allah). KT 1 5/95

Ḳavî bendeşsüz: Kavi benzersiz (Allah). KT 1 2/209

6. AÖLĀ (الاعلى) En yüce, en şerefli.¹⁸

Yüce: Yüce (Allah). KT 1-2 87/1

7. ĀHİR (الآخر) Varlığının sonu olmayan, ölümsüz, ebedî, bakî olan.¹⁹

Āhiri intihāsuz: Sonu olmayan, sonsuz (Allah). KT 2 57/3

Şon: Son, varlığının sonu olmayan (Allah). KT 1 57/3

8. ALLAH (الله) Yüce yaratıcının "ism-i a'zamı" en ulu ismi, bütün ilahi sıfatları kendisinde toplayan, yaratıcı varlığa delalet eden.²⁰

Allāh: KT 2 10/3

Taḡrı: KT1 10/3

¹⁷ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 76, 163.

¹⁸ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 76, 145.

¹⁹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 76, 127.

²⁰ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 97-98.

9. BĀRĪ' (البارئ) Yaratan, örneği olmadan varlıkları icat eden.²¹

Bir nice halkı bir niceden yaratmakta ayırıcı: (BĀRĪ'). Her şeyi yaratmakta ayırıcı (Allah). KT1 59/24

'Ademden vücūda getirici: Adem'den var eden, yaratan. KT2 59/24

Yaradıcı: Yaradan (Allah). KT1 2/54

10. BASÎR (البصير) Her şeyi gören.²²

Görici: (Eksiksiz) gören (Allah). KT1 2/110 KT 2 2/110, 22/61

Görür: (Her şeyi) gören (Allah) KT1 22/61

11. BĀTİN (الباطن) Mahiyeti akıl ile idrak olunamayan, her şeyin iç yüzünü ve sırlarını bilen.²³

Gizlü: Gizli (Allah). KT 1-2 57/3

12. BEDĪŪ (البدیع) Bir şeyi numunesi olmadan yaratan, var eden.²⁴

'Ademden vücūda getirici: Ademden vücuda getiren (Allah). KT 2 2/117

Beñdeşsüz Yaradıcı: Eşsiz yaradıcı (Allah). KT 1 2/117

Yaradıcı: Yaradan (Allah). KT 1 6/101

13. BERR (البرّ) İyilik eden, çok merhametli, çok lütufkâr.²⁵

Eyü işlü: İyi işli "iyilik eden" (Allah). KT 1 52/28

İhsân idici: İhsan edici (Allah). KT 2 52/28

14. CĀMĪŪ (الجامع) Kıyamette insanları toplayan, cem eden.²⁶

CemŪ it: Cem etmek, toplamak. KT 2 3/9

Dirici: Derici, toplayan (Allah). KT 1 3/9

²¹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 77-193.

²² Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 77-231.

²³ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 77-128.

²⁴ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 77-194.

²⁵ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 77-317.

²⁶ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 77-253.

15. CEBBĀR (الجبّار) Hüküm ve kararlarını kullarına yaptırmaya gücü yeten, azgın ve zalimleri kahredici.²⁷

Ẕahr eyleyici/idici: Kahredici (Allah). KT 1-2 59/23

16. EHAD (الاحد) Bir, tek, yegâne.²⁸

Bir: KT 1-2 112/1

17. EKREM (الاکرم) En çok ikram eden.²⁹

Gey keremli: Çok keremli (Allah). KT 1 96/3

Kerîm Tanrı: Kerim Tanrı. KT 2 96/3

18. EVVEL (الأوّل) Öncesi olmayan, yaratılmamış, ezeli ve kadim.³⁰

Evveli ibtidāsuz: Öncesi olmayan (Allah). KT 2 57/3

Öñ: Ön, evvel (Allah). KT 1 57/3

19. FAŖĀL (فَاعِلٌ) Dilediğini yapan.³¹

Gey işleyici: Çok işleyici “istediğini yapan (Allah). KT 1 85/16

İşleyici: İşleyici, “istediğini yapan” (Allah). KT 1-2 11/107

20. FĀLİḲ (الفالق) Yarıp çıkaran, tohumları ve çekirdekleri çatlatan, yaratan.³²

Yarıcı: Yarıp çıkaran (Allah). KT 1-2 6/96

21. FĀTİR (الفاطر) Yaratan, icat eden, yoktan var eden.³³

Yaradıcı/Yaradan: Yaradan (Allah). KT 1-2 42/11 KT 2 12/101

22. FETTĀḤ (الفتّاح) En adil hüküm veren, iyilik kapılarını açan.³⁴

Hüküm eyleyici/idici: Hükmedici (Allah). KT 1-2 34/26.

²⁷ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 77, 145.

²⁸ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 76, 107.

²⁹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 78, 263-264.

³⁰ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 78, 69-127.

³¹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 78, 79-196.

³² Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 78, 79-192.

³³ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 78, 79-194.

³⁴ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 78, 79-247.

23. ĞAFFĀR (الغفّار) Çok affeden, çok bağışlayan.³⁵

Gey yarlıgayıcı: Çok bağışlayıcı (Allah). KT 1 71/10

Günāhlar bağışlayıcı: Günahları bağışlayan (Allah). KT 2 38/66

Yarlıgayıcı: Bağışlayıcı (Allah). KT 1 38/66

24. ĞAFŪR (الغفور) Çok affeden, çok bağışlayan.³⁶

ŖAfv idici: Affedici (Allah). KT 2 73/20

Günāhlar bağışlayıcı: Günahları bağışlayan (Allah). KT 2 40/3

Yarlıgayıcı: Bağışlayıcı (Allah). KT 1-2 2/225

Yazuğ yarlıgayıcı: Günah bağışlayan (Allah). KT 1 40/3

Yazuğları bağışlayıcı: Günahları bağışlayan (Allah). KT 2 2/173

25. ĞĀLĪB (الغالب) Emrinde, hükmünde galip olan, üstün gelen.³⁷

Gālib: Galip, emrini yerine getirmeye muktedir (Allah). KT 1-2 12/21

26. ĞANĪ (الغني) Zengin, hiçbir şeye muhtaç olmayan.³⁸

Bay: Zengin, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan (Allah). KT 1-2 27/40

Ğanî: Zengin, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan (Allah). KT 2 35/15

Hācatsız: Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan (Allah). KT 1 35/15

Muhtāc degül: Muhtaç olmayan (Allah). KT 2 39/7

27. ĤABĪR (الخبير) Her şeyden haberdar olan, haber veren, gizliāşikār her şeyi bilen.³⁹

Bilici: Bilen (Allah). KT 1-2 6/73

Bilür: Bilen (Allah). KT 1 31/34

Habarlı: Haberli (Allah). KT 1 100/11

İşleri bilür: İşleri bilen (Allah). KT 1 6/18

³⁵ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmā-i Hüsna*, 78, 79-337.

³⁶ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmā-i Hüsna*, 78, 79-336.

³⁷ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmā-i Hüsna*, 78, 79-116.

³⁸ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmā-i Hüsna*, 78, 79-172.

³⁹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmā-i Hüsna*, 78, 79-227.

28. HĀDÎ (الهادي) Hidayet eden, doğru yolu gösteren.⁴⁰

Yol gösterici: Yol gösterici (Allah). KT 1 22/54

29. HAFÎ (الحفي) Son derece iyilik ve lütuf sahibi, çok ikram eden.⁴¹

Lutf eylük eyleyici: Lütuf, iyilik eden (Allah). KT 1 19/47

Luṭf idici: Lütuf eden (Allah). KT 2 19/47

30. HAFÎZ (الحفيظ) Koruyup gözeten.⁴²

Şaklayıcı: Saklayan, koruyan, gözeten (Allah). KT 1-2 11/57

31. HAK (الحق) Varlığı, ilah ve rab oluşu hak olan, eşyayı var eden, varlığında şüphe bulunmayan.⁴³

Kirtü: Gerçek, hak olan (Allah). KT 1 18/44

Hak tanrı: Hak Tanrı. KT 2 22/6

Hak: Hak (Allah). KT 1-2 22/62

Sābit: Sabit, gerçek. (Allah). KT 2 23/116

Tanrılığa lāyık: Tanrılığa layık (Allah). KT 1 23/116

Tanrılığa yarar: Tanrılığa yarar (Allah). KT 1 22/6

Zātında sābit: Zatında sabit, gerçek (Allah). KT 2 24/25

32. HAKÎM (الحكيم) Hikmet sahibi, her işi her yasağı yerli yerinde olan.⁴⁴

Dürüst işlü: Dürüst işli (Allah). KT 1 2/32 KT 2 14/4

Dürüst sözlü: Dürüst sözlü (Allah). KT 1 2/129

Hakîm: Hakîm (Allah). KT 1 62/3 KT 2 42/51

Hikmet idici: Hikmet edici (Allah). KT 2 2/228

Hikmet(ler) issi/eyesi: Hikmet sahibi (Allah). KT 2 62/3 KT 2 2/32

Hükmedici/idici: (HAKÎM). Hükmedici (Allah). KT 2 2/220 KT 2 5/118

⁴⁰ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 78, 80-306.

⁴¹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 78, 80-270.

⁴² Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 78, 80-238.

⁴³ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 80, 126.

⁴⁴ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 78, 80-243.

33. ҺĀLİK (الخالق) Her şeyi yaratan.⁴⁵

Yaradıcı: Yaradıcı (Allah). KT 1-2 39/62

34. ҺALĪM (العليم) Çok sakin, hoşgörülü, acele etmeyen, hemen kızmayan, teenni ile hareket eden.⁴⁶

'Azāb eylemeğe ivici degül: Azap için acelece etmeyen (Allah). KT 1 3/155

'Azāba ivici degül: Azaba aceleci olmayan (Allah). KT 1 2/263

Geçürici: Bağışlayıcı, affedici (Allah). KT 1 22/59

Güç götürici: Güç götürücü, zoru gideren (Allah). KT 1 35/41

Halim: Halim (Allah). KT 2 35/41

İvici degül: Acele etmeyen (Allah). KT 1 2/225

Suçta katlanıcı: Suçta katlananan, sabreden (Allah). KT 1 17/44

Tiz 'azāb eyleme-: Tez azap eylemeyen (Allah). KT 2 2/263

Tiz intikām eyleme-: Tez intikam eylemeyen (Allah). KT 2 3/155

35. ҺALLĀK (الخالق) Mükemmel yaratan, daima yaratan.⁴⁷

Çok/Ġāyet/Yavlak yaradıcı: Çok, hakkıyla yaratan (Allah). KT 1-2 36/81 KT 1 15/86

Her nesneyi yaradıcı: Her şeyi yaratan (Allah). KT 2 15/86

36. ҺAMĪD (الحميد) Çok övülen, övgüye layık olan.⁴⁸

Ef'ālinde meşkūr: İşlerinde şükre layık (Allah). KT 2 64/6

Öğülmüş: Övülen, övgüye layık olan (Allah). KT 1-2 14/1

37. ҺASĪB (الحسيب) İnsanları sorgulayan, hesaba çeken.⁴⁹

Hisāb eyleyici: Hesaba çeken (Allah). KT 1 33/39

Yanud virici: Karşılık veren, her şeyin hesabını bilen (Allah). KT 1 4/86

⁴⁵ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmā-i Hüsnā*, 78, 80-190.

⁴⁶ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmā-i Hüsnā*, 78, 80-338.

⁴⁷ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmā-i Hüsnā*, 78, 80-190.

⁴⁸ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmā-i Hüsnā*, 78, 80-152.

⁴⁹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmā-i Hüsnā*, 78, 80-249.

38. HAY (الحَيّ) Yaşayan, diri, canlı, ölümsüz, ezeli ve ebedi.⁵⁰

Diri: Diri (ezeli ve ebedi) (Allah). KT 1-2 25/58

Hemîşe diri: Daima diri (Allah). KT 1 20/111

39. HAYR (الخير) Hayırlı, faydalı, iyilik eden.⁵¹

Yigrek: En hayırlı (Allah). KT 1 20/73

Hayrlu: Hayırlı (Allah). KT 2 20/73

40. İLĀH (اله) Mabud, Tanrı.⁵²

Tarı: Tanrı. KT 1-2 59/23

41. KADİR (قدير) Çok güçlü, çok kuvvetli, istediğini istediği gibi eksiksiz, kusursuz yapabilen.⁵³

Güci yiter: (Her şeye) gücü yeten (Allah). KT 1 41/39

Kadir: Kadir "her şeye gücü yeten Allah" KT 1 48/21 KT 2 41/39

42. KĀDİR (القادر) Güçlü, kuvvetli her şeye gücü yeten.⁵⁴

Endāze eyleyici: Ölçü, düzen verici (Allah). KT 1 77/23

Yahşı taqdır idici: Güzel takdir edici (Allah). KT 2 77/23

43. KĀFĪ (الكاف) Kullarına yardım eden, vekil olan, yol gösteren, yaptıklarını bilen, gören hesaba çeken.⁵⁵

Kifāyet idici: Kifayet edici (Allah). KT 1-2 39/36

44. KAHHĀR (القهار) Yenilmeyen, daima galip gelen.⁵⁶

Kahr eyleyici/idici: Kahredici (Allah). KT 1-2 13/16 KT 2 12/39

⁵⁰ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 78, 123.

⁵¹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 78, 279.

⁵² Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 81,116-117.

⁵³ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 82, 157.

⁵⁴ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 82, 157.

⁵⁵ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 82,285.

⁵⁶ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 82,167.

45. KĀĪM (القائم) Varlıkları görüp gözeten, koruyan, yöneten.⁵⁷

Durıcı: Daima var olan, gözeten (Allah). KT 1-2 13/33

Gözedici: Gözetici (Allah). KT 1-2 13/33

46. KARÎB (القريب) Affı, mağfireti, bilmesi, görmesi, duyması itibariyle kullarına yakın olan.⁵⁸

Yakın: Kullarına yakın (Allah). KT 1-2 34/50

47. KAVÎY (القوي) Kuvvetli, kudretli, her şeye gücü yeten.⁵⁹

Güci yiter: Gücü yeten (Allah). KT 1 42/19

Kavî: Kavi, kudret sahibi (Allah). KT 1 58/21

Kuvvet ve kudret issi: Kuvvet ve kudret sahibi (Allah). KT 2 42/19

Kuvvetlü: Kuvvetli (Allah). KT 2 11/66

Muḥkem kuvvetlü: Sağlam kuvvetli (Allah). KT 2 58/21

48. KAYYŪM (القيوم) Zatı ile kaim olan, varlıkları yöneten, koruyan, ihtiyaçlarını gideren.⁶⁰

Hemîşe durıcı: Daima duran, her şeye hâkim olan (Allah). KT 1 20/111

Hemîşe olıcı: Daima var olan (Allah). KT 1 3/2

49. KEBÎR (الكبير) Değer ve izzeti pek yüce, ulu, büyük.⁶¹

Ulu: Ulu (Allah). KT 1-2 22/62

50. KEFÎL (الكفيل) Bütün canlıların rızıklarını üstlenen, nimet veren, bu konuda kullarına yeten, kullarını görüp gözeten.⁶²

Tanıq: Tanık (Allah). KT 1-2 16/91

⁵⁷ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 82,124.

⁵⁸ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 82,235.

⁵⁹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 82,160.

⁶⁰ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 82,125.

⁶¹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 82,149.

⁶² Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 82,287.

51. KERÎM (الكريم) Değerli, şerefli, nimet ve ihsanı bol olan.⁶³

Keremlü: Keremli (Allah). KT 1 82/6

Kerîm: Kerim (Allah). KT 1 27/40

Kimse şükrine muhtâc degül: Kimsenin şükrüne muhtaç olmayan (Allah). KT 2 27/40

52. KÜDDÛS (القدوس) Her türlü çirkinlik, noksanlık ve ayıplardan uzak, tertemiz, bütün kemal sıfattan kendisinde toplayan.⁶⁴

'Ayblardan münezze: Ayıplardan münezze (Allah). KT 2 59/23

Gey arı: Çok arı "münezze" (Allah). KT 1 59/23

53. LAÛF (اللطيف) Yaratıklara karşı yumuşak davranan, çok merhametli, çok lütufkâr, ihsan sahibi.⁶⁵

Eyü işlü: İyi işli "lütûfkâr" (Allah). KT 1 42/19

Görklü işlü: Güzel işli (Allah). KT 1 67/14

Laûf: Latif (Allah). KT 2 42/19

Lutf issi: Lütuf (iyilik) sahibi (Allah). KT 1 12/100

54. MÂLİK (المالك) Bütün varlıkların sahibi.⁶⁶

Pâdişahluğun issi: Padişahlığın, mülkün sahibi (Allah). KT 1 3/26

Yanıt günü issi: Yanıt (hesap) gününün sahibi (Allah). KT 1 1/3

Yirler ve gökler mülkine pâdişâh: Yerler ve gökler mülküne padişah (Allah). KT 2 3/26

55. MECÎD (المجيد) Çok şerefli, çok itibarlı.⁶⁷

'Aql idrâkden yüce: Akıl idrâkden yüce (Allah). KT 2 11/73

Ulu: Ulu (Allah). KT 1-2 85/15

Ululuk issi: Ululuk sahibi (Allah). KT 1 11/73

⁶³ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esma-i Hüsnâ*, 83,263.

⁶⁴ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esma-i Hüsnâ*, 83,137.

⁶⁵ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esma-i Hüsnâ*, 83,226.

⁶⁶ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esma-i Hüsnâ*, 83,168.

⁶⁷ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esma-i Hüsnâ*, 83,151.

56. MELİK (المَلِك) Bütün varlıkları yöneten, dilediği gibi hükmeden.⁶⁸

Pâdişâh: Padişah “mutlak hâkim” (Allah). KT 1 20/114

Âdemîlar pâdişâhı: İnsanların padişahı (Allah). KT 1 114/2

57. MELİK (المَلِك) Her şeyin sahibi ve maliki, varlıkları terbiye edip yetiştiren, mülk ve güç veren.⁶⁹

Pâdişâh: Padişah “mutlak hâkim” (Allah). KT 1-2 54/55

58. METİN (الْمَتِين) Çok kuvvetli, çok dayanıklı, acizliği ve zafiyeti olmayan.⁷⁰

Berk: Sağlam, güçlü (Allah). KT 1 51/58

Muħkem: Muhkem, sağlam (Allah). KT 2 51/58

59. MEVLĀ (المَوْلَى) Dost, yardımcı, görüp gözeten.⁷¹

Arka viricü: (MEVLĀ). Arka verici “yardımcı, dost (Allah)”. KT 1 9/51

Çalab: Dost, yardımcı (Allah). KT 1 66/2

Hoca: Hoca. KT 2 22/78

İş başarıcı: İyi iş başarıcı (Allah). KT 1 22/78

Mevlâ: Dost, yardımcı (Allah). KT 2 66/2

Şaklayıcı: Saklayıcı, koruyucu (Allah). KT 1 8/40

60. MUBİN (المُبِين) Varlığı aşikâr olan, gerçeği beyan eden.⁷²

Bellü: Belli “açık, aşikar (Allah)”. KT 1 24/25

Heybeti zâhir: Heybeti belli, açık (Allah). KT 2 24/25

⁶⁸ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 83, 168.

⁶⁹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 83, 169.

⁷⁰ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 83, 161.

⁷¹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 83, 310.

⁷² Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 85, 131.

61. MUCÎB (المجيب) Duaları, istekleri kabul eden, ihtiyaçları karşılayan, sıkıntıları gideren.⁷³

Cevab virici: Cevap, karşılık veren (Allah). KT 1 37/75

Du'âlar kabûl idici: Duaları kabul eden (Allah). KT 2 37/75

Uy virici: (Duaları) kabul edici (Allah). KT 1 11/61

62. MUHEYMİN (المهيمن) İnsanların bütün yaptıklarını bilen, koruyan, görüp gözeten.⁷⁴

Toğru tanık: Doğru tanık (Allah). KT 1 59/23

Her nesnede hazır: Her nesnede hazır (Allah). KT 2 59/23

63. MUHÎT (المحيط) İlim ve kudreti ile her şeyi kuşatan.⁷⁵

Bilici: Bilen, kuşatan (Allah). KT 2 4/126

Ķaplayıcı: Kaplayan, ihata eden (Allah). KT 1 85/20

Muhît: Kuşatan, ihata eden (Allah). KT 2 85/20

64. MUHYÎ (المحيي) Varlıklara hayat veren, ölümlerinden sonra diriltlen.⁷⁶

Dirildici/Diriltlen: Diriltlen (Allah). KT 1 41/39 KT 2 30/50

65. MUĶÎT (المقيت) Her şeye gücü yeten, rızık veren, yapılanları bilen, mükâfat veren.⁷⁷

Cezâ(sın) vir-: Ceza (karşılık)veren (Allah). KT 2 4/85

Güci yiter: Gücü yeten (Allah). KT 1 4/85

Şaklayıcı: Koruyucu (Allah). KT 1 4/85

⁷³ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 85, 300.

⁷⁴ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 85, 239.

⁷⁵ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 85, 240.

⁷⁶ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 84, 202.

⁷⁷ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 85, 269.

66. MUQTEDİR (المقتدر) Güçlü, kuvvetli, istediğini istediği gibi yapan.⁷⁸

Güci yiter: Gücü yeten (Allah). KT 1 54/42

Ƙādir: Kādir (Allah). KT 1-2 43/42

Ƙudret ‘azābı: Kudret azabı. KT 2 54/42

67. MUNTEƘİM - ZÛNTİƘĀM

67.1. MUNTEƘİM (المنتقم) Suçluları cezalandıran.⁷⁹

İntikām idici: İntikam alan (Allah). KT 2 44/16

Ökünç alıcı: İntikam alıcı (Allah). KT 1 44/16

67.2. ZÛNTİƘĀM (الذوانتقام) İntikam sahibi, zalimleri cezalandıran.⁸⁰

İntikām idici: İntikam alan (Allah). KT 2 5/95

İntikām issi: İntikam sahibi (Allah). KT 2 5/95

Ƙatı ‘azāb eylemek issi: Katı azab etme sahibi (Allah). KT 1 3/4

Kin almak issi: Kin (intikam) alma sahibi (Allah). KT 2 14/47

Ökünç/Öc almak issi: Öc alma sahibi (Allah). KT 1 5/95 KT 1 39/37

68. MUNZİR (المنذر) Kullarına zarar veren şeyleri bildiren, sakındıran, azabı ile korkutan.⁸¹

Ƙorkıdıcı: Korkutucu (uyarıcı Allah). KT 1 44/1-3

Öğüt virici: Öğüt verici (Allah). KT 2 44/3

69. MURSİL (المرسل) Vahiy, peygamber, rüzgâr, melek, asiler için afet gönderen.⁸²

Resüller göndermek: Resuller göndermek. KT 2 44/5

Viribiyici: (Peygamber) gönderen (Allah). KT 1 44/4-6

⁷⁸ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 85, 156.

⁷⁹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 85, 352.

⁸⁰ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 92, 352.

⁸¹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 92, 328.

⁸² Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 92, 326.

70. MUŞAVVİR (المصور) Yarattıklarına şekil ve özellik veren.⁸³

Şurat eyleyici: Sûret (şekil) eyleyici (Allah). KT 1 59/24

Şuretler virici: Sûretler (şekil) verici (Allah). KT 2 59/24

71. MUSTEOĀN (المستعان) Kendisinden yardım istenilen, kendisine sığınılan.⁸⁴

Arka dilenmiş: Kendisinden yardım istenen (Allah). KT 1 12/18

Arka virmek dilenen: Kendisinden yardım istenen (Allah). KT 1 21/112

Nuşret virici: Yardım edici (Allah). KT 2 21/112

Şığın-: Sığınılan (Allah). KT 2 12/18

72. MUTEĀL (المتعال) Aşkın, pek yüce, eksikliklerden ve noksanlıklardan beri olan.⁸⁵

Yüce: Yüce (Allah). KT 1-2 13/9

73. MUTEKEBBİR (المتكبر) İhtiyaç ve noksanlığı gerektiren her şeyden münezzeh, pek yüce, ulu.⁸⁶

Mütekebbir/ulu: Mütekebbir/ulu (Allah). KT 2 59/23

Ululuk issi: Ululuk sahibi (Allah). KT 1 59/23

74. MÜ'MİN (المؤمن) Yarattıklarına güven veren.⁸⁷

İmin eyleyici/idici: Emin olunan, güven veren (Allah). KT 1-2 59/23

75. NAŞİR (النصير) Çok yardım eden, sürekli yardım eden.⁸⁸

Arka virici: Arka verici (Allah). KT 1 4/45

Nuşret eylemege yitiş-: Yardım etmeye yetişen (Allah). KT 2 4/45

Yardım virici: Yardım verici (Allah). KT 1 22/78

Yardım/nuşret idici: Yardım edici (Allah). KT 1 25/31 KT 2 22/78 KT 2 4 /75

⁸³ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 85, 196.

⁸⁴ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 86, 287.

⁸⁵ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 86, 145.

⁸⁶ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 86, 150.

⁸⁷ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 86, 313.

⁸⁸ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 87, 282-283.

76. NŪR (النور) Aydınlatıcı, ışık verici.⁸⁹

Münevvir ve müdebbir: Nurlandıran ve yönlendiren (Allah). KT 2 24/35

Nūr: Nur (Allah). KT 1 24/35

Yol gösterici: Yol gösterici (Allah). KT 1 24/35

77. RAB (الرب) Varlıkları yaratıp yetiştiren, terbiye eden, eğiten.⁹⁰

Ālemler Tañrısı: Ālemlerin Tanrı'sı. KT 2 39/75

Ālemlerün hālîkı ve rāzıkı: Ālemlerin yaradıcısı ve rızık vereni (Allah). KT 240/65

Arşı yaradan: Gökleri yaradan (Allah). KT 2 43/82

Ādemîlar Çalabı'sı: İnsanların Rabbi. KT 1 114/1

Ādemîleri yaradan Tañrı: İnsanları yaradan Tañrı. KT 2 114/1

Ālemler bisleyicisi: Ālemlerin besleyicisi (Allah). KT 1 40/65

Ālemler issi: Ālemlerin sahibi (Allah). KT 1 1/1

Ālemlerîñ Rabbi: Ālemlerin Rabbi. KT 2 1/2

Ālemlerün Çalabısı: Ālemlerin Rabbi. KT 1-2 5/28

Arş Çalabı'sı: Göklerin Rabbi. KT 1 43/82

Arş issi: Arşın sahibi (Allah). KT 1-2 21/22

Çalab: Rab. KT 1 21/4

Ev Çalabı'sı/Tañrısı: Ev (Kābe) Rabbi. KT 1-2 106/3

Gökler dakı yirün dakı ol ikisinün arasındağınun Çalabı'sı:

Göklerin, yerin ve ikisinin arasındakinin Rabbi. KT 1 38/66

Gökler dakı/dağı yirün Çalabı'sı/Tañrısı:

Göklerin ve yerin Rabbi. KT 1 17/102 KT 2 13/16

Gökleri ve yirleri dağı yaradan Tañrı:

Gökleri ve yerleri yaradan Tanrı. KT 2 17/102

Göklerün ve yirlerün, ikisi arasında olanun yaradıcısı:

Göklerin ve yerin ikisinin arasında olanın yaradıcısı (Allah). KT 2 38/66

⁸⁹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 87, 372.

⁹⁰ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 87, 118.

Gün doğusu/Maşriğ daki gün batısı/mağrib Çalabı'sı:

Doğunun ve batının Rabbi. KT 1-2 73/9

Harun daki Mûsâ'nun Çalabı'sı: Harun ve Musa'nın Rabbi. KT 1 20/70

Hārūnıla Mûsâ tanrısı: Harun ile Musa Tanrı'sı. KT 2 20/70

Her nesenün Çalabı'sı/Rabbisi: Her şeyin Rabbi. KT 1-2 6/164

Maşriklar Çalabı'sı: Doğunun Rabbi. KT 1 37/5

Maşrikların yaratıcı[sı]: Doğunun yaratıcısı (Allah). KT 2 37/5

Rahmat kılıcı Çalab: Rahmet kılıcı (esirgeyen) Rab. KT 1 36/ 58

Rahmet edici Tanrı: Rahmet edici (esirgeyen) Tanrı. KT 2 36/ 58

Şabāhı yaradan Tanrı: Sabahı yaradan Tanrı. KT 2 113/1-2

Şubh Çalabı'sı: Sabahın Rabbi. KT 1 113/1-2

Tanrı: KT 2 21/4

Ulu 'arşun Çalabı'sı/tanrısı: Ulu arşın Rabbi. KT 1-2 9/129

Yidi gökler Çalabı'sı: Yedi göğün Rabbi. KT 1 23/86

Yidi kat göklerin tanrısı: Yedi kat göklerin Tanrı'sı. KT 2 23/86

78. RAḤĪM (الرَّحِيم) Çok merhametli.⁹¹

Merhameten mü'minlere rahmet bahş edici:

Merhametle müminlere rahmet bahşedici (Allah). KT 2 1/2

Rahmat kılıcı: Rahmet kılıcı (Allah). KT 1 1/2

Rahmet edici: Rahmet edici (Allah). KT 2 2/173

79. RAḤMĀN (الرَّحْمَن) Çok merhametli, pek müşfik.⁹²

Fenādan şonra āhiretde vücūd verici: Ölümden sonra ahirette vücut verici (Allah). KT 2 1/2

Gey Rahmat kılıcı: Çok rahmet kılıcı (Allah). KT 1 1/2

Rızık verici Allāh: Rızık verici Allah. KT 2 55/1, 2

Rûzî verici: Rızık verici (Allah). KT 1 55/1-2

⁹¹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 87, 328.

⁹² Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 88, 326.

80. RAQİB (الرفيب) İnsanları murakabe edip koruyan.⁹³

Hâzır: Her yerde hazır bukunan (Allah). KT 2 33/52

Rağıb: Rakip “yarattıklarını koruyan Allah”. KT 2 4/1

Şaklayıcı: Saklayan, koruyan (Allah). KT 1 33/52

81. RAÛF (الرزوف) Çok merhametli, çok acıyan, çok şefkatli.⁹⁴

Esirgeyici: Esirgeyici (Allah). KT 2 2/143

Gâyet rahmet idici: (RAÛF). Gayet rahmet edici (Allah). KT 2 2/207

Mihriban: Şefkatli (Allah). KT 1 16/7

Şefkatlü: Şefkatli (Allah). KT 1 24/20 KT 2 16/7

Şefkat idici/eyleyici: Şefkat edici (Allah). KT 2 57/9 KT 2 3/30

82. REFÎÛ/ RAFÎÛ (الرفيع). Peygamber ve müminlerin itibar, şan ve şereflerini artıran, göğü yükselten.⁹⁵

Dereceler yüksek eyleyici: Dereceleri yükselten (Allah). KT 1 40/15

Yüce: Yüce (Allah). KT 2 40/15

83. REZZĀQ (الرزاق) Bol nimet, maddi ve manevi rızık veren.⁹⁶

Rûzî/Rızık virici: Rızık verici (Allah). KT 1-2 51/58

84. SĀDIQ (الصادق). Vaadinde doğru olan, her vaadini yerine getiren.⁹⁷

Girçek: Gerçek, doğru söyleyen (Allah). KT 2 6/146

Toğru: Doğru söyleyen (Allah). KT 1 6/146

85. ŞAMED (الصمد) Her şeyde kendisine muhtaç olunan, kusuru ve ihtiyacı olmayan, adil ve güvenilir olan.⁹⁸

Hâcat olunur server: Kendisine ihtiyaç duyulan (Allah). KT 1 112/2

Kimesneye muhtâc degül: Kimseye muhtaç olmayan (Allah). KT 2 112/2

⁹³ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 88, 326.

⁹⁴ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 88, 339.

⁹⁵ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 87, 272.

⁹⁶ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 88, 261-262.

⁹⁷ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 88, 252.

⁹⁸ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 88, 113.

86. SELÂM (السلام) Kullarına güven ve selamet veren.⁹⁹

Ayıbsuz: Ayıpsız, her türlü noksandan münezeh (Allah). KT 1 59/23

Selâm: Esenlik veren (Allah). KT 2 59/23

87. SEMİŖ (السميع) Her sözü, konuşulanı en iyi işiten.¹⁰⁰

İşidici: (Hakkıyla) işiten (Allah). KT 1-2 21/4

İşidür: (Hakkıyla) işiten (Allah). KT 1 22/61

88. ŞĀKİR (الشاکر) Verdiği nimetlere şükreden ve çalışan kimseyi ödüllendiren.¹⁰¹

'Amelleri kabûl idici: Amelleri kabul eden (Allah). KT 2 2/158

Ef'âlinde meşkür: İşlerinde şükürü kabul eden (Allah). KT 2 4/147

Sıpâs dutıcı: Şükre karşılık veren (Allah). KT 1 2/158

Şükür eyleyici: Şükür eyleyici, şükre karşılık veren (Allah). KT 1 4/147

89. ŞEHİD (الشهيد) Her yerde hazır nazır olan, hiçbir şey gizlenemeyen, gören, bilen haberdar olan.¹⁰²

Bilür: Bilen (Allah). KT 1 22/17

Hâzır: Hazır (bulunan) (Allah). KT 1-2 58/6

Tanuğ: Tanık (Allah). KT 1 41/53 KT 2 85/9

90. ŞEKÛR (الشکور) İbadet eden kullarının mükafatlarını bolca veren, her itaati ödüllendiren.¹⁰³

Ef'âlinde meşkür: İşlerinde şükürü kabul eden (Allah). KT 2 35/30

Muñ'lere şükür idici: İttat edenlere şükürün karşılığını veren (Allah).
KT 2 35/34

Şekür: Çokça sevap veren (Allah). KT 2 64/17

Şükre müzd virici: Şükre mükâfat verici (Allah). KT 1 64/17

Şükre sevab virici: Şükre sevap verici (Allah). KT 1 35/30

⁹⁹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 88, 135.

¹⁰⁰ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 88, 229.

¹⁰¹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 89, 268.

¹⁰² Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 89, 232.

¹⁰³ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 89, 268-269.

91. TEVVĀB (التَّوَّاب) Tövbeleri çok kabul eden.¹⁰⁴

Gey tevbe virici: Çok tövbe verici (Allah). KT 1 2/37

Tevbe virici: Tevbe verici (Allah). KT 1-2 49/12

Tevbe(ler) kabûl eyleyici/idici: Tevbeler kabul edici (Allah). KT 1 4/64, KT 2 4/16, KT 2 2/128

Yazuğlar bağışlayıcı: Günahları bağışlayıcı (Allah). KT 2 4/64

Yarlıgayıcı: Bağışlayıcı, tevbeyi kabul eden. KT 2 2/37

92. VĀĤĪD (الواحد) Zatında, isim ve sıfatlarında eşi benzeri bulunmayan tek olan.¹⁰⁵

Bir: Bir, Tek (Allah). KT 1-2 41/6

93. VĀRĪS (الوارث) Bütün varlıkların sahibi, her şey kendisine dönen.¹⁰⁶

Bâkı kalıcı: Bâki kalıcı (Allah). KT 1 15/23

Bâkî: Bâki, ebedi, (Allah). KT 2 15/23

Mîras alıcı: Miras alıcı, varis (Allah). KT 1 15/23

Mîras eyleyicilerün/idicilerün yigregi: Miras edicilerin en hayırlısı (Allah). KT 1-2 21/89

Vâris: Varis, miras alıcı (Allah). KT 2 28/58

94. VĀSĪŖ (الواسع) İlim ve merhameti ile her şeyi kuşatan, nimet ve ihsanı bol olan.¹⁰⁷

Ġanî: (Lütü) bol (Allah). KT 2 2/247

Ġiñ rahmatlu/rahmetlü: Geniş, bol rahmetli (Allah). KT 1 2/247 KT 2 2/115

Güci yiter: Gücü yeten (Allah). KT 1 24/32

Rahmatı giñ: Rahmeti geniş (Allah). KT 1 2/115

Rahmeti genişlik: Rahmeti geniş (Allah). KT 2 5/54

¹⁰⁴ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 90, 332.

¹⁰⁵ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 90, 107.

¹⁰⁶ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 90, 177.

¹⁰⁷ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 90, 161.

95. VEDÛD (الودود) Müminleri çok seven, kulları tarafından çok sevilen.¹⁰⁸

Luṭf idici: Lutfedici (Allah). KT 2 11/90

Muḥabbet idici: Muhabbeti edici (Allah). KT 2 85/14

Sevici işin eyleyici: Sevene yakışır tarzda eyleyici (Allah). KT 1 85/14

Sevici: Seven (Allah). KT 1 11/90

Sevilmiş: Sevilmiş (Allah). KT 1 85/14

96. VEHHĀB (الوهاب) Karşılıksız çok nimet veren, ikram ve ihsanda devamlı olan.¹⁰⁹

Bağışlayıcı: Bağışlayıcı (Allah). KT 1 38/9

Gey bağışlayıcı: Çok bağışlayıcı (Allah). KT 1 38/35

Her nesneyi bağışlayıcı: Her şeyi bağışlayıcı (Allah). KT 2 38/9

Ni'metler bağışlayıcı: Nimetleri bağışlayıcı (Allah). KT 2 3/8

Rahmet bağışlayıcı: Rahmet Bağışlayıcı (Allah). KT 2 38/35

97. VEKÎL (الوكيل) Güvenilen, koruyucu, yardım eden, her şeyin yöneticisi.¹¹⁰

Boyun tutucu: Boyun tutucu "dayanak" (Allah). KT 1 73/9

İş sürücü dakı saklayıcı: İş sürücü ve saklayıcı, "nezaret eden ve koruyan" (Allah). KT1 11/12

İş sürücü: İş sürücü, nezaret eden "vekil" (Allah). KT 1 4/81

Şaklayıcı: Saklayıcı (Allah). KT 1 28/28

Tanrı Ta'ālā vekilligi: Tanrı vekilliği. KT 2 4/81

Ṭanuk: Tanık (Allah). KT 2 28/28

Vekil: Vekil (Allah). KT 2 73/9

¹⁰⁸ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 90, 340.

¹⁰⁹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 90, 265.

¹¹⁰ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 90, 314.

98. VELÎ (الولي) Dost, seven, yardım eden, görüp gözeten.¹¹¹

Arka virici: Arka verici “yardımcı, dost” (Allah). KT 1 42/28

Çalap: Dost, yardımcı (Allah). KT 1 42/9

Dost: Dost (Allah). KT 1 4/45

Hâk ma'būd: Gerçek mabud (Allah). KT 2 42/9

İş issi: İş sahibi, iş gören, yardımcı (Allah). KT 1 2/107

Kullarına ihsân idici: Kullarına ihsanda edici (Allah). KT 2 42/28

Mu'în ve nâşır: Yardımcı ve dost (Allah). KT 2 6/51

Nâşır: Yardımcı, dost (Allah). KT 2 3/68

Veli: Veli (Allah). KT 2 6/127

Yarı virici: Yardım edici (Allah). KT 1 6/51

99. ZĀHİR (الظاهر) Varlığı her şeyden aşikâr olan, her şeyden yüce olan.¹¹²

Āşikâre: Aşikâr (Allah). KT 2 57/3

Görünür: Görünür (Allah). KT 1 57/3

100. ZU'L CELĀLİ VE'L İKRĀM (ذو الجلال والإكرام) Azamet, ikram ve ihsan sahibi.¹¹³

Heybet eyesi fazl ve kerem eyesi: Heybet ve fazilet ve kerem sahibi (Alah). KT 2 55/78

Heybet issi ve kerem ve ihsân issi: Heybet ve kerem ve ihsan sahibi (Allah). KT2 55/27

Ululuk issi dakı ağırlamak issi: Ululuk ve ağırlamak (ikram) sahibi (Allah). KT1 55/27

¹¹¹ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 90, 310-311.

¹¹² Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 90, 128.

¹¹³ Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, 91, 176.

I. Esmâ-I Hüsnâ'yı Karşıllayan Söz Varlığının Yapısal İncelemesi

I.1. Tek Sözcük Şeklinde Olanlar

Tek sözcükle karşılanan Esmâ'lardan 36'sı Arapça 6'sı Farsça kökenli kelimelerden ibarettir. Kullanım sıklığı bakımından *-Icl* sıfat-fiil eki öne çıkmaktadır. Sıfat-fiil gruplarında da sıkça kullanılan ek, Eski Türkçedeki *-gUçI* ekinin devamı olarak değerlendirilir. Üstüner, Türkiye Türkçesinde daha çok *fiilden isim yapma eki* olarak kullanıldığını Anadolu ağızlarında nadiren sıfat-fiil eki olarak görüldüğünü belirtir.¹¹⁴ Tekin, Göktürkçede, eyleyici adlar türeten ek açıklaması ile *ayguç* "danışman, sözcü", *itgüç* "yapan, eden" örneklerini verir.¹¹⁵ Eski Türkçede, "*-guç*, *-güç*" soyut isimler, alet isimleri ve sık sık sıfat yapan "*-gu*, *-gü*" fiilden isim yapma ekinin genişletilmiş şeklidir.¹¹⁶ Çağatay, partisip ekleri arasında gösterdiği ekin istikbal ve hal partisibi gibi kullanıldığına değinir, örnek olarak *yol gidici*, *zıkr idici* sıfat-fiil gruplarını verir.¹¹⁷ Banguoğlu, canlı bir sıfat-fiil eki olduğunu söyleyerek *-Icl* ekinin *-An* sıfatlarında olduğu gibi çeşitli birleşikler yaptığına dikkat çeker.¹¹⁸ Özkan, Eski Anadolu Türkçesinde, ekin bir işi hünlerle ve alışkanlık hâlinde yapma göstermek üzere isimler türettiğini aktarır.¹¹⁹ Korkmaz, *- Icl* ekinin *meslek*, *uğraşı adları*, *işi yapan*, *yapma etkisi gösteren sıfatlar*, *fiilin gösterdiği işi bir özellik olarak gösteren sıfatlar*, *gereç adları türettiğini* belirterek bu sıfatlara "*-An*" sıfat-fiillerinin zaman anlamından sıyrılmış bir koşutu açıklamasını yapar. Korkmaz ayrıca ekin Arapça kökenli kelimelere karşılık bulunmasında yardımcı olduğunu belirtir.¹²⁰ Tietze, *fillere takılan participium activum manasındaki ek* (etken sıfat-fiil) tanımını yapar.¹²¹ Gülensoy, *- Icl* ekinin sıfat fiil eki olduğuna, fiilden "yapan, eden" anlamında sıfatlar türettiğine değinir.¹²² Hengirmen de eki sı-

¹¹⁴ Ahad Üstüner, *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*, (Ankara: TDK, 2000), 136.

¹¹⁵ Talat Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*, (İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, 2003), 171.

¹¹⁶ A. Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, çev. M. Akalın. (Ankara: TDK, 2007), 52.

¹¹⁷ Saadet Çağatay, "Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları II Partisipler", *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5/2, (1947): 552.

¹¹⁸ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*. 10. Baskı, (Ankara: TDK, 2015), 246.

¹¹⁹ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000), 120.

¹²⁰ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, (Ankara: TDK, 2009), 83-84.

¹²¹ Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, (Ankara: TÜBA, 2016), 98.

¹²² Tuncer Gülensoy, *Türkçe El Kitabı*, 6. Baskı, (Ankara: Akçağ, 2010), 414.

fat-fiil ekleri arasında gösterir *-IcI* eki ile türetilmiş *sevindirici*, *geçici*, *üzücü*, *doyurucu* kelimelerine yer verir.¹²³

Bu ekin yanı sıra *-(A)r*, *-An*, *-mİş* sıfat-fiil ekleri ile *+IU*, *+sUz*, *+rAk*, *-Uk*, *-mİş* yapım ekleri Esmâ'ların karşılandığı kelimelerin türetilmesinde kullanılmıştır.

Allāh (Ar.) (ALLAH), *'Azîz* (Ar.) ('AZÎZ), *Āşikāre* (Far.) (ZĀHİR), *Bākî* (Ar.) (VĀRİS), *Bay* (GANÎ), *Berk* (METÎN), *Bir* (EHAD/VĀHĪD), *Çalap* (MEVLĀ/RAB/VELÎ), *Diri* (HAY), *Dost* (Far.) (VELÎ), *Gâlib* (Ar.) ('AZÎZ/GĀLĪB), *Ġanî* (Ar.) (GANÎ/VĀSÎ'), *Girçek* (SĀDIK), *Ġağ* (Ar.) (HAK), *Kirtü* (HAK), *Ġakîm* (Ar.) (ĠAKĪM), *Ġalîm* (Ar.) (HALÎM), *Ġâzır* (Ar.) (RAKÎB/ŞEHÎD), *Ġoca* (Far.) (MEVLĀ), *Ġâdir* (Ar.) (KĀDİR/MUKTEDİR/KĀDİR), *Ġavî* (Ar.) (KAVÎ), *Kerîm* (Ar.) (KERÎM), *Laţîf* (Ar.) (LATÎF), *Meolā* (Ar.) (MEVLĀ), *Mihriban* (Far.) (RAÛF), *MuĠîţ* (Ar.) (MUĠÎT), *MuĠkem* (Ar.) (METÎN), *Mütekebbir* (Ar.) (MUTEKEBBİR), *Nâşır* (Ar.) (VELÎ), *Nür* (Ar.) (NÛR), *Öñ* (EVVEL), *Pâdişâh* (Far.) (MELİK/MELÎK), *Rakîb* (RAKÎB), *Sâbit* (Ar.) (HAK), *Selâm* (Ar.) (SELĀM), *Şon* (ĀHİR), *Şekûr* (ŞEKÛR), *Taņrı* (ALLAH/İLĀH/RAB), *Ulu* (Ar.) (MUTEKEBBİR/'AZÎM/KEBİR/MECÎD), *Vâris* (Ar.) (VĀRİS), *Vekîl* (Ar.) (VEKÎL), *Velî* (Ar.) (VELÎ), *Yüce* (A'LĀ/'ALÎ/REFÎ/MUTE'ĀL), *'İzzetlü* (Ar.+lu) ('AZÎZ), *Ayıbsuz* (Ar.+suz) (SELĀM), *Bağışlayıcı* (VEHHĀB), *Bellü* (MUBÎN), *Bendeşsüz* ('AZÎZ), *Bilici* ('ALÎM/HABİR/MUĠÎT), *Bilür* ('ALÎM/HABİR/ŞEHÎD), *Dirici* (CĀMÎ'), *Dirilden* (MUHYÎ), *Dirildici* (MUHYÎ), *Durıcı* (KĀİM), *Esirgeyici* (RAÛF), *Geçürici* (HALÎM), *Gizlü* (BĀTİN), *Görici* (BASİR), *Görinür* (ZĀHİR), *Görüür* (BASİR), *Gözedici* (KĀİM), *Habarlu* (Ar.+lu) (HABİR), *Hâcatsız* (Ar.+suz) (GANÎ), *Ġayrlu* (Ar.+lu) (HAYR), *İşidici* (SEMÎ'), *İşidür* (SEMÎ'), *İşleyici* (FA'ĀL), *Ġaplayıcı* (MUĠÎT), *Keremlü* (Ar.+lu) (KERÎM), *Ġorkıdıcı* (MUNZİR), *Ġuvvetlü* (Ar.+lu) (KAVÎ), *Öğülmüş* (HAMÎD), *Şaklayıcı* (HAFÎZ/MEVLĀ/MUKÎT/RAKÎB/VEKÎL), *Sevici* (VEDÛD), *Sevilmiş* (VEDÛD), *Şığın-* (MUSTE'ĀN), *Şefkatlü* (Ar.+lu) (RAÛF), *Ġanuk* (KEFÎL/ŞEHÎD/VEKÎL), *Toğru* (SĀDIK), *Viribiyici* (MURSİL), *Yakın* (KARÎB), *Yaradan* (FĀTİR), *Yaradıcı* (BĀRÎ'/BEDÎ'/FĀTİR/HĀLİK), *Yarıcı* (FĀLİK), *Yarlığayıcı* (GAFFĀR/GAFÛR/TEVVĀB), *Yigrek* (HAYR).

I.2. Kelime Grubu Şeklinde Olanlar

I.2.1. İsim-Fiil Grupları

Bir isim-fiil ve onu anlamca tamamlayan diğer unsurlardan (tamlayıcılar) oluşan kelime grubudur.¹²⁴ Bu öbekteşmede isim-fiil eki almış keli-

¹²³ Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, (Ankara: Engin Yayınevi, 1997), 252.

¹²⁴ Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, 22. Baskı, (Ankara: Akçağ, 2015), 55; Mustafa Özkan-Veyssi Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 8. Baskı, (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2017), 83.

melerle öncesinde gelen yardımcı ögeler yer alır. Kaynaklarda eylem grubu şeklinde de adlandırılmaktadır.¹²⁵ Esmâlar içerisinde sadece “Mursil” ismi, isim-fiil grubu şeklinde karşılanmıştır.

Resüller göndermek (MURSİL)

I.2.2. Sıfat-Fiil Grupları

Bir sıfat-fiil (partisip) ve ona anlamca bağlı tamlayıcı unsurlardan oluşan kelime grubudur. Fiile dayalı olan bu öbeleşmede diğer unsurlar sıfat-fiilden önce gelir.¹²⁶ İsim, sıfat ve zarf görevinde bulunabilen sıfat-fiil grupları cümle kuruluşunda özne, nesne, yer tamlayıcısı ve yüklem olarak kullanılabilirler.

a) Tek yüklem şeklinde¹²⁷

Ôafv eyleyici/idici (ÔAFUV/GAFÛR), Arka virici (NASÎR/VELÎ/MEVLĀ), Bâkı kalıcı (VĀRĪS), Boyun tutucu (VEKÎL), Cevab virici (MUCÎB), Endâze eyleyici (KĀDİR), Gey teobe virici (TEVVĀB), Hemîşe olucu (KAYYÛM), Hikmet idici (ĤAKÎM), Hisâb eyleyici (HASÎB), Hüküm eyleyici/idici (FETTĀH/ĤAKÎM), İhsân idici (BERR), İmin eyleyici/idici (MÛ'MİN), İntikâm idici (MUNTEKİM/ZÛ'N-TĪKĀM), Kahr eyleyici/idici (KAHHĀR/CEBBĀR), Kifâyet idici (KĀFÎ), Lutfeylûk eyleyici (HAFÎ), Lutf idici (HAFÎ/VEDÛD), Muhabbet idici (VEDÛD), Nuşret virici (MUSTE'ĀN), Ögüt virici (MUNZİR), Sevice işin eyleyici (VEDÛD), Nuşret idici (NASÎR), Rahmat kılıcı (RAHMĀN/RAHÎM), Rahmet idici (RAHÎM), Rûzî virici (RAHMĀN), Rûzî/Rızık virici (REZZĀK), Sıpâs dutucu (ŞĀKİR), Şüretler virici (MUSAVVİR), Şûrat eyleyici (MUSAVVİR), Şefkat idici/eyleyici (RAÛF), Şükr eyleyici (ŞĀKİR), Teobe virici (TEVVĀB), Uyu virici (MUCÎB), Yanud virici (HASÎB), Yardım virici (NASÎR), Yarı virici (VELÎ).

b) Nesne/Yüklem dizilişinde

ÔArşı yaradan (RAB), Güç götürücü (HALÎM), Her nesneyi yaradıcı (HAL-LĀK), Günâhlar bağışlayıcı (GAFÛR/GAFFĀR), Her nesneyi bağışlayıcı (VEH-HĀB), Her nesneyi bilici ('ALÎM), İş başarıcı (MEVLĀ), İş sürücü (VEKÎL), İşleri bilür (HABİR), Mîras alıcı (VĀRĪS), Ni'metler bağışlayıcı (VEHHĀB), Ökünc alıcı (MUNTEKİM), Rahmet bağışlayıcı (VEHHĀB), Yazuk yarlıgayıcı (GAFÛR),

¹²⁵ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, (İstanbul: Bayrak Basım Yayım, 2009), 395; Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, 9. Baskı, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 364.

¹²⁶ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 396; Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, 53; Özkan-Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 86.

¹²⁷ Bu başlık altındaki sıfat-fiil grupları “ana yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiil”lere -İl sıfat-fiil eki getirilerek oluşturulmuşlardır. Başka bir unsurla öge dizilişine girmedikleri için “tek yüklem şeklinde” değerlendirilmişlerdir.

Yazuklar bağışlayıcı (TEVVĀB/GAFŪR), Yol gösterici (HĀDÎ/NŪR), ŐAmelleri kabŭl idici (ŐĀKĪR), Arka virmek dilenen (MUSTEŐĀN), Arka dilenmiŐ (MUSTEŐĀN), Tevbe(ler) kabŭl eyleyici/idici (TEVVĀB), Du'alar kabŭl idici (MUCĪB), Dereceler yŭksek eyleyici (REFĪ').

c) Zarf tŭmleci/Yŭklem dizilişinde

BendeŐsŭz Yaradıcı (BEDĪ'), Gey bağıŐlayıcı (VEHHĀB), Gey iŐleyici (FAŐĀL), Gey yarlıŐayıcı (GAFFĀR), Hemŕe durıcı (KAYYŪM), Őok/GĀyet/Yav-lak yaradıcı (HALLĀK), YaŐŐ taŐdĕr idici (KĀDĪR), GĀyet rahmet idici (RAŪF), Gey

d) Özne/Yŭklem dizilişinde

Gŭci yiter (KADĪR/KAVĪ/MUKĪT/MUKTEDĪR/VĀSĪŐ/ ŐAZĪZ).

e) Nesne/Yer tamlayıcısı (-dAn)/Yer tam. (-dA)/Yŭklem dizilişinde

Bir nice halkı bir niceden yaratmakta ayırıcı (BĀRĪ').

f) Zarf Tŭm/YerTam./Yŭklem dizilişinde

FenĀdan Şonra āhiredte vŭcŭd virici (RAHMĀN)

g) Zarf Tŭm/Yer Tamlayıcısı/Nesne/Yŭklem dizilişinde

Merhameten mŭ'minlere rahmet baŐŐ idici (RAHĪM).

h) Yer Tamlayıcısı/Nesne/Yŭklem dizilişinde

Őŭkre mŭzd virici (ŐEKŪR), Őŭkre sevab virici (ŐEKŪR).

ı) Zarf tŭmleci/Özne/Yŭklem dizilişinde

BendeŐsŭz gŭci yiter ('AZĪZ).

i) Yer Tamlayıcısı/Yŭklem dizilişinde

SuŐa katlanıcı (HALĪM), Kullarına iŐsĀn idici (VELĪ), MuŐilere Őŭkr idici (ŐEKŪR). 'Ademden vŭcŭda getŭrici (BĀRĪ').

1.2.3. Sıfat Tamlamaları

Bir sıfat ve isim unsurundan meydana gelir. Sıfat unsuru tamlayan; isim unsuru ise belirtilen veya nitelenen (tamlanan) gŭrevindedir. Sıfat

tamlamasının unsurları bir başka kelime grubundan oluşabilir. Öbekleşme sırasında unsurlar herhangi bir ek almazlar.¹²⁸

Gökleri ve yirleri dahı yaradan Tanrı (RAB), Ādemleri yaradan Tanrı (RAB), Beñdeşsüz kuvvatlu (ŌAZÎZ), Dürüst işlü (ĤAKÎM), Dürüst sözlü (ĤAKÎM), Eyü işlü (BERR), Eyü işlü (LATÎF), Gey keremlü (EKREM), Gey arı (KUDDÛS), Giñ rahmatlu/rahmetlü (VĀSİŌ), Görklü işlü (LATÎF), Hācat olmur server (SAMED), Ĥağ maŌbūd (VELÎ), Ĥağ tanrı (ĤAK), Hemîşe diri (HAY), Kavî beñdeşsüz (ŌAZÎZ), Kerîm Tanrı (EKREM), Muĥkem kuvvetlü (KAVÎ), Rahmat kılıcı Çalab (RAB), Rahmet idici Tanrı (RAB), Rızq virici Allāh (RAHMĀN), Şabāhı yaradan Tanrı (RAB), Toğru tanuğ (MUHEYMİN), Gey arı (KUDDÛS).

I.2.4. İsim Tamlamaları

İyelik ekli bir isim unsurunun işaret ettiği bir başka isim unsuru ile kurduğu kelime grubudur. Bu tamlamada birinci unsur tamlayan, ikinci unsur tamlanandır. Birinci unsur bazı örneklerde ilgi hal eki (genitif) alır, ikinci unsur da-ima iyelik eki alır. Her iki eki de alan örnekler belirtili isim tamlaması; tamlayanında ilgi hal eki bulunmayan örnekler de belirtilsiz isim tamlaması olarak adlandırılır. Tamlayan ve tamlanan unsurları başka kelime gruplarından da oluşabilir.¹²⁹ Özkan, iki veya daha çok ismin sahiplik, tahsis, tür, cins gibi nitelikleri belirtmek üzere bir araya gelmesinden oluştuğunu belirterek tamlayan ve tamlananı eksiz olan (ilgi hal eki almayan) örnekler eksiz tamlama adını verir.¹³⁰ Ergin, isim tamlamalarını iyelik grubunun her iki unsuru isim olan biçimi olduğunu, iyelik gruplarına da isim tamlaması denilebileceğini söyler.¹³¹

a) Belirtili isim tamlaması

Maşrıklarun yaradıcısı (RAB), ŌĀlemlerin Rabbi (RAB), ŌĀlemlerün Çalabısı (RAB), ŌĀlemlerün ĥālîkı ve rāzıkı (RAB), Gökler daki yirün daki ol ikisi-nün arasındağınun Çalabı'sı (RAB), Gökler daki/dahı yirün Çalabı'sı/Tanrısı (RAB), Göklerün ve yirlerün, ikisi arasında olanun yaradıcısı (RAB), Harun daki Mûsā'nun Çalabı'sı (RAB), Her nesenün Çalabı'sı/Rabbisi (RAB), Mîras eyleyicilerün/idicilerün yigregi (VĀRİS), Yidi kat göklerin tanrısı (RAB), Ulu 'arşun Çalabı'sı/tanrısı (RAB), Pādişahluğun issi (MĀLİK).

¹²⁸ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 380; Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, 48; Özkan-Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 34; Eker, *Çağdaş Türk Dili*, 357.

¹²⁹ Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, 42-44.

¹³⁰ Özkan-Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 19.

¹³¹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 382.

b) Belirtisiz isim tamlaması

*Ô*Älemler Tanrısı (RAB), *Â*demîlar *Ç*alabı'sı (RAB), *Â*demîlar *p*âdîşahı (ME-LİK), *Ô*Älemler issi (RAB), *Ô*Älemler bisleyicisi (RAB), *Ô*Arş *Ç*alabı'sı (RAB), *Ô*Arş issi (RAB), *E*v *Ç*alabı'sı/Tanrısı (RAB), *G*ün toğusu/Maşrık daki gün batusu/mağrib *Ç*alabı'sı (RAB), *H*ârûnula *M*ûsâ tanrısı (RAB), *H*ikmet(ler) issi/eyesi (HAKÎM), *Î*ntikâm issi (ZÛ'NTİKÂM), *Q*atı 'azâb eylemek issi (ZÛ'NTİKÂM), *K*in almak issi (ZÛ'NTİKÂM), *Q*udret *Ô*azâbı (MUKTEDİR), *Q*uvvet ve *q*udret issi (KAVÎ), *L*utf issi (LATÎF), *M*aşrıklar *Ç*alabı'sı (RAB), *Ö*künc/Öc almak issi (ZÛ'NTİKÂM), *Ş*ubh *Ç*alabı'sı (RAB), *T*anrı Ta'âlâ vekîlligi (VEKÎL), *U*luluk issi (MECÎD/MUTEKEB-BİR), *Y*anut günü issi (MÂLİK), *Y*idi gökler *Ç*alabı'sı (RAB), *H*eybet *e*yesi fazl ve *k*erem *e*yesi (ZU'L CELÂLÎ VE'L İKRÂM), *İ*ş issi (VELÎ).

I.2.5. Kısaltma Grupları

Kelime gruplarının ve cümlelerin yıpranması, kısılması ve kalıplaşması yoluyla oluşurlar.¹³² Birinci unsurunda iyelik ya da hal eki bulunur. İkinci unsurunun hal eki aldığı örnekler de bulunabilir. Birinci unsurunun aldığı eke göre adlandırılırlar: *yönelme grubu*, *bulunma grubu*; *ayrılma grubu*; *isnat grubu* (iyelik eki alanlar); *belirtme grubu*, *vasita grubu*, *ilgi grubu*, *eşitlik grubu*.¹³³

a) Yönelme grubu

*Em*rine gâlib ('AZÎZ), *T*anrılığa lâyık (HAK), *T*anrılığa yarar (HAK), *Y*irler ve gökler mülkine pâdîşâh (MÂLİK).

b) Bulunma grubu

*Ef*Öâlinde meşkûr (HAMÎD/ŞÂKİR/ŞEKÛR), *H*er nesnede hâzır (MUHEYMİN), *Z*âtında sâbit (HAK).

c) Ayrılma grubu

'*A*yblardan münezzeh (KUDDÛS), '*A*ql idrâkden yüce (MECÎD).

d) İsnat grubu

*Â*hîri intihâsuz (ÂHİR), *E*mri kuvvetlü ('AZÎZ), *E*vveli ibtidâsuz (EVVEL), *H*eybeti zâhir (MUBÎN), *R*ahmatı giñ (VÂSİÖ), *R*ahmeti genişlik (VÂSİÖ).

¹³² Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 396, 397; Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, 79; Özkan-Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 107.

¹³³ Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, 79-84; Özkan-Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 107-113.

I.2.6. Bağlama Grupları

Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki ya da daha fazla ismin oluşturduğu kelime gruplarıdır. İsim unsurları başka kelime gruplarından oluşabilir, söz diziminde isim, sıfat, zarf görevi yapabilirler.¹³⁴

Mu'în ve nâşır (VELÎ), Münevvir ve müdebbir (NÛR), İş sürici daki saklayıcı (VEKÎL), Heybet issi ve kerem ve ihsân issi (ZU'L CELÂLÎ VE'L İKRÂM), Ululuk issi daki ağırlamak issi (ZU'L CELÂLÎ VE'L İKRÂM).

I.2.7. Birleşik Filler

Birleşik fiiller, isimlerle yardımcı fiillerin veya fiillerle yardımcı fiillerin oluşturduğu yapılarıdır. İsmilere getirilen yardımcı fiiller ana yardımcı fiil olabileceği gibi (et-, ol-, kıl-, yap-, eyle-, bulun-) sonradan sözlük anlamı dışına çıkan bir fiil de olabilmektedir. Fiillerle yardımcı fiillerin oluşturduğu yapılarda ise yardımcı fiil olarak tasvir fiilleri (ver-, bil-, yaz-, dur-, kal-, gör-) kullanılır.¹³⁵ Bazı örneklerde birinci unsur kip eki almış bir fiil olabilmektedir: *dolandı durdu...*¹³⁶

Esmâ-Hüsnâ'yı karşılayan birleşik fiil örnekleri ana yardımcı fiillerden *et-, eyle-,* ve sonradan sözlük anlamı dışına çıkarak yardımcı fiil olmuş *yitiş-, vir-* ve *getür-* fiilleri ile kurulmuştur.

a) isim + et-

Cem'it- (CÂMÎ')

b) isim + eyle-

"Tiz" zarfı ile genişletilmiştir.

Tiz 'azâb eyleme- (HALÎM), Tiz intiķâm eyleme- (HALÎM)

c) "isim + vir-"

Cezâsın vir- (MUKÎT)

d) isim + yitiş-

Nuşret eylemege yitiş- (NASÎR)

e) isim + getür-: "+dAn" ekli tamlayıcı ile genişletilmiştir.

'Âdemden vücûda getür- (BEDÎ'Ö)

¹³⁴ Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, 65-67.

¹³⁵ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 386-389; Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, 73-78; Özkan-Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 66-83.

¹³⁶ Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, 78.

I.3. İsim Cümlesi Kuruluşunda Olanlar

Yüklemi ek-fiil ile çekimlenmiş isim ya da isim grubu olan cümlelerdir. Ek-fiilin şimdiki zaman, duyulan geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman ve şart kipinde çekimleri kullanılır. En sık kullanılan kip geniş zaman çekimi (-Dir/-DUr) ekidir. Kullanılıştta genelde ekin düştüğü görülür.¹³⁷ Karahan, ek-fiilin isim cümlelerinde görülen geçmiş zaman, öğrenilen (duyulan) geçmiş zaman ve geniş zaman çekimlerinin kullanıldığına değinerek kip eki taşımayan yüklemelerin geniş zaman kipinde olduğunu belirtir. İsim ve fiil cümlelerinin olumsuzları yapılırken kullanılan unsurlardan biri de “değil” edatıdır (Karahan, 2015:96,105).¹³⁸

‘Azāb eylemeğe ivici degül (HALÎM), ‘Azāba ivici degül (HALÎM), İvici degül (HALÎM), Kimesneye muhtāc degül (SAMED), Kimse şükkrine muhtāc degül (KERÎM), Muhtāc degül (GANÎ).

SONUÇ

Esmâ-i Hüsnâ, Kur’an’da, Allah’ın isimlerini temsilen kullanılan bir kavramdır. Sayısı konusunda çeşitli görüşler bulunmasına rağmen 99 olduğuna dair genel bir kabul vardır. Bu çalışmada, satır altı Kur’an tercümelerinden elde edilen Esmâ-i Hüsnâ’yı karşılayan kelimeler 100 başlıkta ele alınmıştır. Muntekîm ve Züntikam isimleri tek başlıkta değerlendirilmiştir.

Esmâlar, “117” yerde tek sözcük şeklinde; 187 yerde kelime grubu biçiminde 6’sı ise cümle kuruluşu şeklinde ifade edilmiştir. Esmâlar’ın Türkçeye çevirisinde sıfat-fiillerin ve sıfat-fiil gruplarının yoğun bir kullanıma sahip olduğu görülmektedir. Sıfat-fiiller 38, sıfat fiil grupları 94 yerde Esmâ-i Hüsnâ’nın Türkçe çevirisinde kullanılmıştır. Hem sıfat-fiil hem de sıfat fiil grubu şeklinde çevirilen Esmâ’larda, kalıcı isimler yapan *-IcI* eki işlek bir kullanıma sahiptir.

Sıfat-fiil gruplarından sonra ikinci sırayı “isim tamlamaları” almaktadır. İsim tamlamaları “40” yerde Esmâlar’ın çevirinde kullanılmıştır. Sıfat tamlamaları “24” örnekte, kısaltma grupları ise “17” örnekte karşımıza çıkmaktadır.

İsim ya da sıfat olma vasfı taşımasına rağmen Esmâlar içerisinde cümle şeklinde çevrilen örnekler de bulunmaktadır: “*‘Ademden vücûda getir-*

¹³⁷ Özkan-Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 157.

¹³⁸ Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, 96, 105.

(BEDÎÖ), "Tiz 'azâb eyleme-: (HALÎM), "Tiz intikâm eyleme-:(HALÎM). 'Azâb eylemeğe ivici degül (HALÎM).

100 başlıkta ele alınan Esmalar, tercümelerde 306 ayrı sözcük ya da kelime grubu ile karşılanmıştır. Bazı kelimelerin farklı Esmâlar'ın karşılanmasında tekrar edildiği gözlemlenmiştir. Mütercimler, farklı anlamlara sahip olmalarına rağmen bazı Esmâlar için aynı kelimeyi kullanmayı tercih etmişlerdir.

Yüce (ÖALİ,/A' LÂ,/MÜTEÖAL/REFİÖ)

Bilici (ÖALİM/HABÎR/MUHÎT)

Bilür (ÖALİM/HABÎR/ŞEHÎD)

Yarlıgıyıcı (GAFFÂR/GAFÛR/TEVVÂB)

Yaradıcı (BÂRİÖ/BEDÎÖ/FÂTİR/HÂLIK)

Tanuk (KEFÎL/ŞEHÎD/VEKÎL)

Şaklayıcı (HAFÎZ/MEVLÂ/MUKÎT/RAKÎB/ VEKÎL)

Tarı (ALLAH/İLÂH/RAB).

Aynı kelimenin farklı Esmâlar için kullanılması Türkçe karşılık bulmada zorlanıldığının işareti olarak düşünülebilir. Bazı Esmâların ise birden fazla farklı şekilde ifade edilmesi Esmâ-i Hüsnânın taşıdığı anlamların derinliğinden kaynaklı mütercimlerin Türkçeleştirme çabası şeklinde açıklanabilir.

Türkçenin söz varlığı açısından değerlendirildiğinde Esmâ-Hüsnâ'ya karşılık kullanılan kelimeler günümüz sözlük çalışmalarına veri sağlayacak nitelikler barındırmaktadır. Günümüz Kur'an tercümelemleri ile karşılaştırıldığında daha çok Türkçe sözcük ve söyleyiş barındıran bu örnekler, dinî tabirlerin çevirisinde dilimizin anlatım gücünü göstermesi bakımından önemlidir. İlk Kur'an tercümelemlerinden itibaren çevirilerde kullanılan Arapça ve Farsça ifadeler giderek artmıştır. Bunda bazı Arapça tabirlere tam Türkçe karşılık bulunamayışının etkisi olduğu kadar Türkçe söyleyişe gösterilen hassasiyetin azalması da etken olmuştur. Günümüz Kur'an tercümelemleri incelendiğinde Esmâ-i Hüsnâ gibi çevirisi zor olan kelimelerin Arapça asıl şekillerinin kullanılması anlaşılabilir bir gerekçedir. Ancak Türkçe karşılığı olan ve Türkçeye çevirisinde herhangi bir zorluk yaşanmayan ifadelerde Arapça ya da Farsça sözcük tercih edilmesi, dilimizin dinî alandaki söz varlığını kısırlaştırmaktadır. Dinî tabirler ait oldukları dilde duyuş, düşünüş ve algı boyutlarıyla zaman içerisinde gelişen ve olgunlaşan ifadelerdir. Bu nedenle Türkçenin önceki

dönemlerinde kullanılan unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuş ifadelerin günümüz Türkçesine kazandırılması, mevcut ifadelerin korunması dilimizin geleceği açısından hayati önem taşımaktadır.

Kısaltmalar

DKS Dini Kavramlar Sözlüğü

KT1 Muhammed Bin Hamza, XV. yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır-Arası Kur'an Tercümesi

KT2 Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi, İnceleme-Metin-Tıpkıbasım Örnekleri

KAYNAKÇA

- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. 10. Baskı. Ankara: TDK, 2015.
- Caferoğlu, Ahmet. *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Altınordu Yayınları, 2015.
- Çağatay, Saadet, "Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları II Partisipler", *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5/2. (1947): 525-552.
- Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım, 2009.
- Eker, Süer. *Çağdaş Türk Dili*. 9. Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Erdoğan, Abdülkadir. "Kur'an Tercümelerinin Dil Bakımından Değerleri", *Vakıflar Dergisi*. 1. (1938): 47-53.
- Gabain, A. Von. *Eski Türkçenin Grameri*. çev. M. Akalın, Ankara: TDK, 2007.
- Gülensoy, Tuncer. *Türkçe El Kitabı*. 6. Baskı. Ankara: Akçağ, 2010.
- Hengirmen, Mehmet. *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi, 1997.
- İlmihal I-II*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2015.
- Karagöz, İsmail. *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*. 3. Baskı. Ankara: DİB, 2016.
- Karahan, Leyla. *Türkçede Söz Dizimi*. 22. Baskı. Ankara: Akçağ, 2015.
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK, 2009.
- Kur'an Yolu Meali*. 6. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016.
- Özkan, Mustafa - Sevinçli, Veysi. *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. 8. Baskı. İstanbul: Akademik Kitaplar, 2017.
- Özkan, Mustafa. *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000.
- Sağol Yüksekaya, Gülден. "Kur'an'ın Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar". *Türklük Araştırmaları Dergisi 8 (Mehmet Akalın Armağanı)*. (1997): 379-396.
- Sağol Yüksekaya, Gülден. "Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Çevirilerinde Esmâ-i Hüsnâ", *Türk Dilleri Araştırmaları*. (2005): 181-211.
- Tekin, Talat. *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, 2003.
- Tietze, Andreas. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. Ankara: TÜBA, 2016.
- Toker, Mustafa. *Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi, İnceleme-Metin-Tıpkıbasım Örnekleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 2011.
- Toker, Mustafa. *Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi, Dizin II*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi,

2012.

Topaloğlu, Ahmet. *Muhammed Bin Hamza, XV. yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır-Arası Kur 'an Tercümesi I (Giriş-Metin)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.

Topaloğlu, Ahmet. *Muhammed Bin Hamza, XV. yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır-Arası Kur 'an Tercümesi II (Sözlük)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978.

Ünlü, Suat "İlk Türkçe Kur'an Tercümelerine Göre Esmâ-i Hüsnâ", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/2 (2007): 215-285.

Üstüner, Ahad. *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*. Ankara: TDK, 2000.

Yurdağür, Metin. *Allah'ın Sıfatları Esmâü'l Hüsnâ*. İstanbul: Gümüş Basımevi, 1984.

